

Montaasiromaani

Henkipatto *Punaiset ja valkoiset*

1. Tunsiko Tampereen Eino Leinoksi mainittu Kössi Kaatra (vuoteen 1906 Lindström) klassisen avantgarden virtauksia? Niin tai näin, totta on että hän päiväsi salanimellä Henkipatto *Toukokuulla 1919* montaasiromanin *Punaiset ja valkoiset: kuvaus Suomen luokkasodasta*. Romanin kustansi Frams förlag Tukholmassa ja se on painettu Rolanderin kirjapainossa Tukholmassa 1919. Kirjan leipäteksti on 11 pisteen Berthold Baskerville Bookia, palstan koko 8 cm x 12,5 cm ja viimeinen painettu sivunumero 255. Niteen korkeus on 18 cm, takakannessa merkintä HINTA: SMK. 6:- KR. 3:50. Typografisten keinojen käyttö rajoittuu runsaahkoon kursiviin. Tekstin ensimmäinen luku, laaja asiakirjasitaatti on painettu petiitillä. Teoksesta on myös formaatiltaan vähäisempi laitos, joka on painettu Vapauden kirjapainossa Kanadan Ontarion Sudburyssä.

Tutustuin tähän poliittisista asiakirjoista ja lehtiartikkeleista sekä runoista ja pienestä juoniromaanista koostuvaan proosateokseen laatiessani sanasemblaasia Kössi Kaatrasta Pirkkalaiskirjailijoiden 60-vuotisjuhlakirjaan *Augustan tanssikenkä* kevättälvella 2003. Havaitsin Henkipaton koosteen kirjallisuutemme 60-luvun kollaasibuumin* varhaiseksi, unohdetuksi edeltäjäksi.

* Tuolloin ilmestyneitä kollaasitekniikalla kirjoitettuja teoksia ovat Markku Lahtelan *Jumala pullossa* (1964), Pentti Saarikosken *Ovat muistojemme lehdet kuolleet* (1964), Kari Aronpuron *Aperitiff - avoin kaupunki* (1965), Aapo Junkolan *Lintujen aika* (1965) ja Paavo Rintalan *Sotilaiden äänet* (1966).

2

2. Kari Rummukainen kartoittaa kollaasin ja montaasin poetikkaa lisensiaatitöissään *Hiljainen kirjallisuus* (1999, 18): ”Montaasin käsite on luonteeltaan yleisempi kuin kollaasin, ja kollaasista poiketen se korostaa sommittelun tiettyä dialektista tai dialogista rinnakkain asettamisen tekniikkaa. Montaasin elementit vaikuttavat yhdessä dialektisesti, ja kokonaisvaikutus kumuloituu elementtien välisestä jännitteestä.” Volker Hagea (1984) lukien Rummukainen jatkaa: ”Kollaasin tunnusmerkki on vieraaksi, lainatuksi tekstiksi tunnistettava sitaattimateriaali. Kollaasi koostuu sitaateista, ja sitaattien läsnäolon on näyttävä, jotta kyseessä olisi kollaasi. Missä on kollaasi, siellä on myös sitaatti. Sen sijaan montaasin ainekset voivat hyvinkin olla kirjailijan omaa tekstiä. Kollaasia on pidettävä montaasin erikoistapauksena, ja se voidaan määritellä *sitaattimontaasiksi*. Kollaasi on aina montaasia mutta montaasi ei ole aina kollaasia. Kollaasi on näin ollen montaasia riippuvaisempi materiaalin alkuperästä. Kollaasi on heterogeenisempää, eikä se tähtää dialektisen merkityksen kumulointiin kuten montaasi. Montaasin ja kollaasin käsitteiden välillä on sävyero. Käytännössä yleisvaikutelma ratkaisee määrittelyn (kursivointi KA:n)”. Koska Henkipaton ”aineistoromaanissaan” *Punaiset ja valkoiset* käyttämät fiktiiviset ja ei-fiktiiviset sitaatit sekä runot liittyvät tiiviisti teoksen kokonaisuuteen, joka muodostaa yhtenäisen Suomen 1918 sodan kuvauksen punaisten näkökulmasta luokitellen sen *montaasiromaaniksi*.

3. Romaanin *Punaiset ja valkoiset* tekijäksi kirjan kannessa ja nimiölehdellä ilmoitettu Henkipatto paljastetaan Kössi Kaatraksi bibliografiassa *Suomen kirjailijat 1809 - 1916* (1993, 322). Raoul Palmgren mainitsee Henkipaton ”romaanin” laajassa tutkielmassaan Kaatrasta teoksessaan *Joukkosydän I* (1966, 341) ja Armas Äikiä esittelee sen Kaatra -elämäkerrassaan *Laulu tulivuoren juurella* (1962, 91-96).

Montaasiromaaninsa subjektina Henkipatto toimii ensin tekstielementtien valitsijana ja järjestäjänä, organisoivana subjektina, *bricoleurinä* kuten esim. Alexander Kluge taistelua Stalingradista marraskuussa 1942 - helmikuussa 1943 kuvaavassa romaanissaan *Schlachtbeschreibung* (1964),

3

suom. *Taistelukuvaus* (1966). Mutta siinä missä Kluge tyytyy pelkän askartelijan rooliin Kaatra Henkipattona haluaa tuottaa myös itse sepittämäänsä tekstiä. Hän ryhtyy kertovaksi subjektiksi, joka tarinoi Hannes Haaviston, ihanteellisen maalaisnuorukaisen vaiheista ”punalippujen alla”. Kertojanana Henkipatto tuottaa myös fiktiivisiä sitatteja ja juontaa äänellään ei-fiktiiviset, ”kovat” sitaatit tekstiin: *Kas tässä mitä kirjoitti... tai Näin kirjoitti...*

Brikolööri Henkipatto on sommitellut montaasinsa tekstimassan 24:n otsikon alle. Ensimmäinen luku *Työväen-demokratia vallankumouksessa* on laaja petiitillä painettu sitaatti *Suomalaisen Kommunistisen Puolueen perustavan kokouksen ”Avoimesta kirjeestä toveri Leninille”* (O.V.Kuusinen, Kansainvälisiä kysymyksiä. Lahti 1951. ss. 17 - 29). Kokous, mitä Henkipatto ei alaviitassaan kerro, pidettiin Moskovassa syyskuussa 1918. Attentaatti, joka esti Leninin osallistumisen kokoukseen, synnytti tilaisuuden kirjoittaa kokouksen asiakirjan avoimen kirjeen muotoon. Sen ja siis myös sitaatin subjekti Otto Wilhelm Kuusinen syntyi Laukaassa vuonna 1881. Hän siirtyi 1918 ”Työläis-Venäjälle”, vältti Stalinin puhdistukset, kuoli ja haudattiin Kremlin muuriin 1964.

Toisessa luvussa *Mies mieheltä* - Henkipatto työstää ensin nimettömän kylän työväentalolle puhujaksi ”ei mitään ammatipuhujaa” vaan nimettömän toverin, joka puheensa lopuksi viittaa runoilijan (Kaatran?) ”lennokkaihin säkeihin” *Mies mieheltä, mies mieheltä* ja jatkaa esittelemällä mäkitupalaisen pojan Hannes Haaviston, romaanin sankarin sekä tämän perheen. Iloisen veijauksen hengessä hän piirtää satiirisen jääkäri muotokuvan Hanneksen veljestä: ”Hänen veljensä näet oli jääkäri. Huono, kunnoton veli, joka perheen keskuudessa jo vuosikausia oli sivuutettu vaikenemalla - varsinainen mätämuna. Hänen nimensä oli Jaakko, vaikka hän sitten myöhemmin kaupungissa oli sen muuttanut Jack’iksi - ”Jaakko” näet haiskahti niin maalaiselta. Jo pienestä pitäen oli hän hunningolla. Ei viitsinyt käydä käsiksi mihinkään työntouhuun. Lurvaili vain ja harjoitti ilkeyksiä. Kerrankin kiipesi navetassa pääskysenpesälle, mutta putosi - lehmänsarveen halkaisten rytäkässä oikean poskensä silmäkulmasta leuka-

perään. Arvasihan sen mikä ilkeä arpi siitä jäi, tärveltyi koko naama - luonteen lisäksi. Paloi kaupunkiin mieli. Meni, ja ongiskeli siellä, kunnes kohosi ”konttoristiksi”, talonhuijarin apuriksi. Jack Haaavisto - kirjoitteli hän apokryfisten asiakirjojen alle, ja lopuksi aivan asiattomankin: teki vekseliväärennyksen, ja syöksähti kuritushuonetta pakoon suin päin Saksaan ”pelastamaan isänmaata” (ss. 22-23).

Montaasin kolmannen luvun *Työmies ja talonpoika* subjektiksi Henkipatto paljastaa alaviitalla Irmari Rantamalan, jota luonnehtii Hanneksen muisteluna edelisen luvun lopun juonossa: *köyhälistöluokkaan kaikella sielullaan liittynyt maan ainoa suurkirjailija, maan ainoa kaunokirjallinen nero* (s. 26).

Tohmajärvellä vuonna 1868 syntynyt Algoth Untola, vuoteen 1901 Tietäväinen tunnetaan kirjailijanimillä Maiju Lassila, J.I. Vatanen ja Irmari Rantamala. Vanhan työväenliikkeen suuriin käännynnäisiin (Palmgren 1966b, 249) kuuluva Algot Untola kirjoitti Rantamalan nimellä kansalaisodan puhjettua 28.1.1918 tihenevään tahtiin artikkeleita *Työmies* -lehteen aina sen viimeiseen numeroon 12.4. asti (Palmgren 1966b, 274 ja nootti 70, 500). Untola tuomitiin pikaoikeudenkäynnissä 21.5.1918 ”kiihottajana” kuolemaan ja hänet ammuttiin samana päivänä matkalla Santahaminnaan teloitettavaksi.

Sitaatti Henkipaton sitaatiksi montaasiinsa leikkaamasta Rantamalan alakerrasta *Työmies ja talonpoika* (*Työmies* n:o 76, 19.3.1918): ”Teollisuustyöläisen hiki ja työ juoksee talonpojan asioilla kuljettaen hänen puhtansa työnsä tuotteella, telefonilla, talosta taloon, kaupungista kaupunkiin. Teollisuustyöläinen valmistaa talonpojalle vaatteet päälle, kengät jalkaan, kellon taskuun, kietaisee hänelle tupakat valmiiksi sikariksi ja savukeeksi, lähettää tulitikut käteen. Ei ole hetkeä, jolloin ei talonpoika verottaisi teollisuustyöläisen hikeä ja työtä. *Ei ole silmänräpäystä, jolloin teollisuustyömies ei helpottaisi talonpojan elämää ja auttaisi sen kehitystä* (s. 31, kursiivi Henkipaton).”

Neljännän luvun *Punalippujen alla* alkuun Henkipatto upottaa Kaatran (Äikiä 1962, 93) runon *Uutta luotaessa*, josta jatkaa kertojana Hanneksen

5

tarinaa tekeytyen välillä ”erääksi toveripäälliköksi” pitämässä puhetta ”kaatuneiden luokkatovereiden hautauksessa”. Luvun loppuun Henkipatto sijoittaa tuntemattomaksi jäävän ajattelijan (Rantamalan?) ”klassisia mainelauseita”: *Punakaarti! Se nimi ei kuulu unohtuvien nimien köyhään joukkoon. Nimi punakaarti ei ole niiden vaivaisten ja raajarikkoisten nimien seuralainen, jotka ilmestyvät ainoastaan hautaansa vaeltamista varten. Se rikas ja karaistu nimi on luja ja pysyvä nimi. Se ei ruostu, ei sammaloidu eikä peity elämän kuonan alle.* (s. 46, kurssiivi KA:n)

Luku päättyy ”malttamattomana nytkähtelevää junaa piirittävien meidän poikien” virittämään ”reippaan koruttomaan mutta sydämeen käyvään kumouslauluun”: *Pieni Suomen kansa / katkoo kahleitansa, / kärsimysten malja / jo kukkuroillaan on. / ..* (ss. 47-49).

Viidenteen lukuun *Juna porhalsi* - brikolööri Henkipatto upottaa Kuhmoisten kappalaisen Antti Rentolan sanomalehtikirjoitusta esitettynä ”kokkasankarin nauruhermoja kutkuttavalla saarnaäänellä”: ”Tämä on pyhä sota. Tämä on Jumalan sota perkelettä vastaan. Tämä on Davidin sota kapinoivaa Absalomia vastaan. Tämän sodan on Jumala siunannut...” (s. 54) Vimpelissä vuonna 1881 syntynyt Rentola oli Kristillisen työväenliiton kansanedustaja. Hän oli tunnettu ”palavakielisenä saarnamiehenä”. Rentola kuoli heinäkuussa 1919 Kuhmoisissa tulirokkoon (Suvanto 1965, 614-615).

Romaanin seitsemäs luku *Naamioitu teloitus - valkoinen pyöveli* on ”kova” sitaatti, jonka on kirjoittanut alunperin Työmies -lehteen 30.3. ”kipenöivällä kynällä sama kyvykäs kirjailija, joka jo edellä sai puheenvuoron”.

Luvussa *Tampereen tragedia* Henkipatto antaa äänensä ”piirityksen aikana kaupungissa olleelle toverille”. Luvun loppuun hän tuotaa fiktiivisen sitaatin - puheenvuoron saa ”muudan valkoinen luutnantti”, joka tiesi kertoa: ”Muutamia kilometrejä Viipurin ulkopuolella Papulan puolella oli punikeilla kuularuiskuosasto eräällä pellolla ojan suojassa, joka ennemmän kuin vuorokauden ajan torjui kaikki hyökkäysyritykset mitä suurimmalla valppaudella... Monta ankaraa rynnäkköämme torjui

6

tämä kuularuiskusilmä takaisin. Olimme vakuutettuja, että takana on kokonainen suurempi joukko-osasto, joka viimeiseen mieheen asti on päättänyt torjua kaikki hyökkäyksemme. Kun emme onnistuneet kivääri- ja kuularuiskuammunallamme saamaan tätä valpasta silmää vaikenemaan, ohjattiin tykkituli sitä kohti, jonka jälkeen teimme väkiryynnäköön saartaen tämän patterin. Hämmästyksemme oli mitä suurin, kun näimme, mikä näky edessämme oli. Ojassa oli tykinluodin särkemä kuularuisku, jonka molemmin puolin kohosi suuret röykkiöt tyhjiä hylsyjä ja nauhoja. Niiden takana makasi kuolleena yksi ainoa punikki...” (ss. 136-137)

Montaasin pohdiskelleva kolmastoista luku *Omin voimin* on Rantamalan *Työmiehen* toiseksi viimeiseen numeroon 11.4.'18 kirjoittama artikkeli. Henkipatto kirjoittaa sen romaaniinsa ”aseettoman sankarin” kynällä ”martyyrikuoleman kynnyksellä”: ”Mitkä ne päämäärät ovat, joita kohti työväenluokka tulee vaeltamaan, sitähän ei tarvitse tässä selostella ja varmaa on, että ainakaan luokkatietoinen työläinen ei tule Saarijärven Paavon rikollisella nöyryydellä polvistumaan, syömään tässä maassa pettuleipää sen rikkaan luokan edessä, joka elämänsä joutilaisuudessa runoilee tuon samaisen polvistujan rikollista nöyryyttä, itse eläen sen hartioilla herkkujen höyryssä...” (s. 143)

Luku *Kirje ruumiskasoilta* on kertovan Henkipaton kirjoittama Hanneksen kirje äidille Tampereen vankileiristä. ”Ensi murhapuuskasta päästyään kokosivat meidät torille. Meitä oli siinä kaikkiaaan 8-9 tuhatta epätoivon ja kauhun menehdyttämää kurjaa olentoa avoimella torilla, missä saimme seistä toista vuorokautta... Sitten ajettiin meidät kuin teuraskarja - tosiaankin teuraskarja! - rautatiemakasiiniin, sullottiin tuohon metallilevyistä tehtyyn rakennukseen kuin mikä muu tavara hyvänsä.” (s. 149) Luvun loppuun brikolööri Henkipatto upottaa ”ruotsalaisen runoilijatoverin” Ragnar Jändelin runon *Työläissankarit* ja ”suomalaisen runoniekkan” laulun *Koston perijät*.

Runoja seuraa luku *Valkoinen terrori : verilöylyt*, jonka alkuun Henkipatto juontaa ”kovan” sitaatin viileästi: - Mielenkiintoisessa analyysissään ”Vallankumouksen koulu” lausuu toveri *O. V. Kuusinen*, kosketellessaan

Suomen luokkasodan jälkeistä aikaa m.m. näinikään: ... (s. 161) ja leikkaa puolentoista sivun sitaatin Kuusisen kesällä 1918 kirjoittamasta artikkelista *Suomen vallankumouksesta. Itsekritiikkiä* (Suomen vallankumous 1918. Helsinki 1973. ss. 27- 66). Sitaattia seuraa Henkipaton tappioon päättyneen kapinan menetysten inventaario: *Niin. Edessäni on valtaisa valkoisten verihekumasta puhuva todistusainehisto, ...* (s. 163).

Luvun *Valkoinen terrori: ”kuoleman esikartanot”* Henkipatto aloittaa Kaatran (?) runolla *Nääntyville veljille* ja upottaa vielä vähän myöhemmin lukuun pilkkarunon *Valkoinen Suur-Suomi*.

Mihail Bahtin tutkielmassaan *Sana romaanissa* kirjoittaa: *Romaaniin sisältyvät kirjallisuuden lajit tuovat mukanaan oman kielensä ja siten korostavat romaanin yhtenäistä kieltä, syventävät uudella tavalla sen kirjavuutta. ... Niinpä romaaniin tuodut runot (esim lyyriset) saattavat olla runollisesti suoraan intentionaalisia, täysin ajatuksen mukaisia. Sellaisia ovat esimerkiksi Goethen Wilhelm Meisteriin sisällyttämät runot. Sitten runojaan toivat proosaan romantikot, jotka, kuten tunnettua, pitivät runoja romaanin rakenteellisina tunnusmerkkeinä.* (Bahtin 1979, 142; kurssiivi KA:n).

Henkipaton tässä luvussa Kertovana Subjektina suorittama ”kurkistus Tampereen leirille” houkutti minut pienen, tuota pakkolaitosta valaisevan ja riisuvan *kontrastimontaasin** rakentamiseen. *Suomen kuvalehden* -kansakunnan kronikaksi mainitun - numerossa 19 10.5.1919 on sivulla 445 yläotsikko SUOMEN SOTAVANKILEIREISTÄ sekä alaotsikko TAMPEREEN PAKKOTYÖLAITOS, josta kuusi valokuvaa kuvatekstein.

KS: *Sillinpäästä maksettiin 2 markkaa, samoin silakasta, ja paperossilla sai vangin tekemään mitä hyvänsä.* -

SK: **Ruokajono.** Kaikessa vallitsi sotilaallinen järjestys; niin myös ruualle mentäissä.

KS: *Pienestä leipäpalasta antoi vanki vartiasotilaaalle saappaaansa tai lakkinsa, kelsonsa tai vaikka mitä.*

SK: **Suutarin työpaja.** Toimettomuuden turmiollisen vaikutuksen ehkäisemiseksi oli vangelle varattu taipumustena mukaista työtä.

* Bei der Kontrastmontage sind zwei oder mehrere Textstellen so hintereinander gestellt, dass sie sich gegenseitig erhellen oder entlarven. (Hage 1984, 76)

8

KS: *Eräänä päivänä huomasivat vangit pihalla jo useita päiviä kuolleetena viruneen, haisevan hevosenraadon, jonka kimpuun kävivät kuin sudet tapellen, ken onnistuisi saamaan osapalan.*

SK: **Geometrian oppitunti.** Valistuksen istuttamisella koetettiin isänmaan pettureista kasvattaa kunnon kansalaisia.

KS: *Keittiöiden likaviemäreistä ahmivat vangit myös kourin kaikenlaista inhottavaa moskaa ja söivät sitä nälkähulluuden kiilto silmissä.*

SK: **Laulukuoro.** Vankien keskuudessa perustettu laulukuoro toimi omaksi opikseen ja toveriensa iloksi.

KS: *Kun keväällä ruoho alkoi orastaa vankiparakkien ulostuksista väkevöidyillä seinävieremillä, olivat vangit nelinkontin ahmimassa ruohoa kuin eläimet.*

SK: **Voimistelu.** Säännöllisillä voimisteluharjoituksilla pidettiin huolta ruumiillisesta kuntoisuudesta.

KS: *Kehnon ja ylöttömästi suolaisen ruuan näännyttämät vangit joivat kalvavaa näntunnetta poistaakseen kohtuuttomasti vettä, josta oli seurauksena ensin jalkojen, sitten kasvojen ja lopuksi koko ruumiin ajettuminen ja - kuolema.*

SK: **Sairashuone.** Useat vangeista potivat sairaalassa ”Espanjan tautia” ym sairauksia. Siisteissä sairaaloissa he saivat tällöin asianmukaista hoitoa.

Montaasi *monologeista* eräästä, *yhdestä* pakkotyölaitoksesta? Ei, vaan *dialogeista*, ilmaisusta, joissa on *kaksi* osaa: *ilmaistava* (sisäinen) ja sen *ulkoinen objektivaatio* toisille. Henkipaton ”kurkistuksen” konkreettiseen viittaavat ilmaisut, kirjoitetut puhunnat tuottavat groteskeja elämyksiä.

SK:n valokuviansa katsojien kanssa keskustelevia puhuntoja luonnehtii *imperfekti* - loitontava zoomi kielessä. *Ilmaisu organisoi elämyksen*, elämys toteutuu merkeissä. ”Yksilöllinen puheakti on *contradictio in adjecto*”, kiteyttää Valentin Vološinov esityksensä kielellisestä vuorovaikutuksesta (Volosinov 1990, 104 - 121). ”Puhunta sellaisenaan on kokonaisuudessaan sosiaalisen vuorovaikutuksen tuote - sekä välittömän puhetilanteen että kyseisen puheyhteisön kokonaisuuden määrittämä” (Volosinov 1990, 115).

Pienen kontrastimontaasini dialogien vastakohtaisuus kertoo *eri leireissä* elävistä keskustelukumppaneista, punaisista ja valkoisista. Sen dialogien sanaa määrää yhtä paljon se *kenelle* se on kuin se *kenen* se on.

4. Kun kasasin kesä-heinäkuussa 1965 Tampereen Teiskontien aravakaksi-ossa kollaasiromaanin *Aperitiff - avoin kaupunki*, en ymmärtänyt kirjoittavani teollisessa, massatuotannon määrittämässä kulttuurissa subjekteja purkaen. Kokeellinen kyllä käsitin olevani. Tuolloin käymissäni keskusteluissa Eeva-Liisa Mannerin kanssa emme pohdiskelleet sanan dialogisuutta emmekä polyfonisuutta bahtinilaisessa mielessä. Meitä viehätti kielituotosten konkreettisuus - huvituimme vanhan tietosanakirjan artikkelista **Kirjoituskone** (Tietosanakirja, 995) - ja rakastimme Johan Sebastian Bachin polyfonia. Minua kiehtoivat rinnastukset, luetteloiden *jukstapositionit*; jälki- viisaasti ei utopia vaan Michel Foucaultin *heterotopia*, yhteen sopimattomien asioiden rinnastaminen, luetteloiden absurdi (Foucault 1973, xviii).

Kokemani perusteella uskon Henkipaton päätyneen romaaninsa muo- toratkaisuun vaistonvaraisesti olosuhteiden ohjailemana. Mahdollista toki on, että hän olisi kuullut vuosisadan alun avantgarden virtauksista mutta mieleltään ”luokkatietoisena proletäärinä” hän olisi pitänyt niitä *humbugi- na*. Ennemmin kuin kokeellinen hän on halunnut olla poliittisesti vaikut- tava kirjailija. Hän omisti romaaninsa ”Irmari Rantamalalle ja kaikkien muiden Suomen valkoisen hirmuvallan uhrien muistolle” ja hän määritte- lee ”vaatimattoman esityksensä vastapainoksi sille valtaisalle lokaryöpylle, joka siivottoman valkoisen katukirjallisuuden muodossa tulvii ../ Suomen köyhälistön ylle”. Henkipattona maanpakolaisena Ruotsissa Kaatran on ollut pakko työskennellä vaatimattomissa oloissa siekailematta. Luonte- va ratkaisu on ollut ryhtyä *bricoleuriksi* - käyttää proosaan niitä aineksia mitä käsillä. Näin hän tuli askarrelleeksi ensimmäisen (?) suomenkielisen montaasiromaanin *Punaiset ja valkoiset*.

5. Kansalaissodan tilityksenä peittelemättömästi luokkakiikkoinen *Pu- naiset ja valkoiset* on bahtinilaisen sanan kategorioiden merkillinen sekoi- tus. ”*Autoritaarinen sana* (uskonnollinen, poliittinen, moraalinen, isän sa- na, aikuisten, opettajien sana yms.) on vailla sisäistä vakuuttavuutta, *sisäi- sesti vakuuttava sana* taas on autoritaarisuutta vailla, sitä ei tue mikään auktoriteetti, usein se on kokonaan sosiaalisesti hyväksymätön (yleinen

mielipide, virallinen tiede tai arvostelu eivät tunnusta sitä) ja jopa laiton” (Bahtin 1979, 162-163, kurssiivit KA:n).

Henkipatto on tietoinen sanansa kategoriasta. Hyväksyessään romaaninsa sivulle 198 taulukon hän perustelee ratkaisuaan: ”Siispä on turvauduttava ”pätevämpiin”. Tutustukaamme aito porvarillisen professorin, *Robert Tigerstedtin* Tammisaaren vankileiriltä antamaan raporttiin: ”Kesäkuun 6 päivästä heinäkuun 31 päivään on kuolevaisuus Tammisaaren vankileirillä ollut *hyvin suuri*, kuten seuraava taulukko osoittaa:

Käyttämiensä ”koviein” sitaattien autoritaarisen sanan hän on arvionut montaasiinsa poliittisesti käyttökelpoiseksi niiden sisäisen vakuuttavuuden puutteesta huolimatta poliittisen intentionsa perusteella. Ne rikastavat tekstin kielellistä kirjavuutta, tuovat siihen yksiäänisen kielen lapsellisen itsevarman yhtenäisyyden. ”Kirjallisuus ei vain käytä kieltä, se tuo kielen näyttämölle” (Barthes 1993, 234).

6. Henkipaton työläinen tai *plebeiji*, mitä sanaa kirjailija Rantamala käyttää sitaatiksi montaasiin leikattussa artikkelissaan *Tuho on ovella* (Työmies n:o 79 20.3.) on halkinaamainen. *Maatyömiehen* puoli saa Hannes Haaviston piirteet - Hanneksella on perhe, isä ja äiti ja mielitietty Mari. Ja hänellä on ”luokkansa pettänyt, peririkollinen” veli, jonka hän kohtaa rintamalla ja ”passittaa pistimellään helvettiin” huudahtaen kuin sarjakuvan sankari: - Siinä palkkasi, *konna!* (s. 81) Hanneksella on vakaumus, hän ajattelee ja taistelee, hän on juoniromaanin sankari, joka estää vähemmän kunniallisten tovereidensa rikolliset aiheet. Se pelastaa hänet teloitukselta. Vankina hän ylenee luottovangiksi, mikä tekee mahdolliseksi paon Ruotsiin.

Proletaarin kasvojen toinen puoli, *teollisuustyöläinen* jää piirteettömäksi. Hän on nimetön toveri tai punikki, joka taistelee, haavoittuu tai kaatuu, jää vangiksi, teloitetaan tai näännyy vankileirille. Ennen kapinaa hän oli se, joka työllään kaupungissa loi pohjan talonpojan *kehitykselle*. Hän valmisti vaatteet ja kellon taskuun maalaiselle, kietaisipa sikarinkin - ei sentään silinterihattua.

Hanneskin tulee hänen kaltaisekseen kasvottomaksi hoippuessaan ”teuraskarjana” Tampereen Keskustorilta rautatieaseman tavaramakasiiniin mutta hänen kohtalonaan ei ole ”sortua vakaumuksensa puolesta”.

Epämääräistä Hanneksessa on hänen kotiseutunsa, hän ei ole mistään -nimeltä mainitulta paikkakunnalta - kotoisin. Sama epämääräisyys paikkojen suhteen vallitsee romaanissa yleensä. Mainitaan Vilppula, Länkipohja, Suodenniemi, Oripohja, Orivesi, Kangasala, Vehmainen ja toki Tampere, jonka kukistumisen kuvaus jää merkitykseensä nähden suppeaksi. Mainitaan Lahti ja Viipuri, Helsingin, missä ”muudan nimetön (sic!) punatyttö” ratsasti joukkonsa kanssa kahakasta toiseen. Henkipatto kirjaa myös nimeltä paikkakunnat, joissa tapahtui joukkoteloituksia tai oli vankileiri. Yksi syy tähän epämääräisyyteen on kirjan julkaisuajankohdan kärkevä yhteiskunnallinen tilanne, toinen Henkipaton oma kapinahistoria - Kaatra piileskeli sotatalven kaukana taisteluista Oulussa ullakoilla ja köyhien ihmisten mökeissä (Palmgren 1966, 341 ja Äikiä 1962, 56).

Mutta mitä on epämääräisyys? Missä kulkee tarkan ja epämääräisen raja? Missä alkaa epämääräisen läsnäolo, missä alkaa tarkan poissaolo? Jumalan Olevan täyteytenä on läpikotaisin läsnäoloa. Jumalan poissaolo on yhtä kuin Eimikään. Ihmisen on viestittävä, koska hän ei voi Jumalan tavoin nähdä yhdellä silmäyksellä Kaikkeutta. Vajavaisuutemme vuoksi osamme on elää läsnäolon ja poissaolon erossa. ”Hela den filosofiska diskussionen måste utgå från frånvaron. På sin höjd kan, som hos Heidegger, tanken vara tanken på den differens, som vi är kostituerade av, men där vi känner den frånvaro som är vi, men inte den närvaro som vi kostitutionellt är långt avlägsna från, *på ett annat ställe*.

I detta spänningsförhållande utvecklar språket en fundamental funktion. Genom det ”avslöjar” sig Varat. Är det kanske därför att språket kan, som metaspråk, för oss definiera dialektiken mellan närvaro och frånvaro? Tydligen inte, eftersom språket *grundar sig* på denna dialektik. Heideggers svar är: språket är Varats språk. Varat talar genom oss med hjälp av språket. Vi talar inte språket utan *talas* av språket” (Eco 1971, 385 - 386). Epämääräisyydessäkin Olevan kieli puhuu Henkipattoa.

7. Kollaaseille luonteenomaisena piirteenä pidetään avoinmuutta täydellisen, viimeistellyn vastakohtana (Eco 1979, 49). Henkipaton montaasiromaani *Punaiset ja valkoiset* on monessa mielessä avoin työ. Aikailematta askarreltuna, katkelmallisena, monien subjektien teksteistä koottuna romaani on bahtinilaisittain *heteroglottinen*, siinä on runsaasti kielellistä kirjavaa, merkitysten salamointia. Sen monet äänet tarjoavat ”vieraan sanan” metsästäjälle runsaat riistamaat.

Kirjan alkuun on Henkipatto brikolöörinä valinnut sitaatin ”avoimesta kirjeestä”, joka on osin Suomen sosialidemokraattisen puolueen vuoden 1917 erheiden *rippi*. Kirja loppuu kertovan Henkipaton yhä avoimeen odotukseen: *Ja hetki on tuleva, jolloin ristiinnaulittu on astuva alas Golgataltaan ja suorittava suuren vapautustyönsä loppuun.*

Vastustamattomasti.

Sillä hengetön, hedelmätön väkivalta seisoo voimattomana suuren, kuolemattoman edessä, vaikka se teilaisikin sata yhdestä.

28.1.2004

LÄHTEET

Aronpuro, Kari 1965

Aperitiff - avoin kaupunki. Kirjayhtymä. Helsinki.

Aronpuro, Kari 2003

Augustan tanssikenkä. Eräitä Pirkanmaalla eläneitä kynäniekkoja 1811-1942.

Sana-assemblaaseja. Pirkkalaiskirjailijat r.y. Tampere.

Bahtin, Mihail 1979

Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia. Suom. Kerttu Kyhälä-Juntunen ja Veikko Airola. Progress. Moskova.

Barthes, Roland 1993

Tekijän kuolema, tekstin syntymä. Suom. Lea Rojola ja Pirjo Thorel. Vastapaino. Tampere.

Eco, Umberto 1971

Den frånvarande strukturen. Introduktion till den semiotiska forskningen. Övers. Estrid Tenggren. Bo Cavefors Bokförlag. Lund.

- Eco, Umberto 1979
The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of Text Indiana University Press. Bloomington.
- Foucault, Michel 1973
The Order of Things. An Archaeology of the Human Sciences. Vintage Books. New York.
- Hage, Volker 1984
Collagen in der deutschen Literatur. Verlag Peter Lang. Frankfurt am Main.
- Henkipatto 1919
Punaiset ja valkoiset : kuvaus Suomen luokkasodasta. Frams förlag. Stockholm.
- Henkipatto s.a.
Punaiset ja valkoiset : kuvaus Suomen luokkasodasta. Vapauden kirjapaino. Sudbury. Ont.
- Kluge, Aleksander 1966
Taistelukuvaus. Suom. Aaro Lassi. Tammi. Helsinki.
- Kuusinen, O.W. 1951
Kansainvälisiä kysymyksiä. Kansankulttuuri Oy. Lahti.
- Palmgren, Raoul 1966a
Joukkosydän. Vannhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I. WSOY. Porvoo.
- Palmgren, Raoul 1966b
Joukkosydän, Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus II. WSOY. Porvoo.
- Rummukainen, Kari 1999
Hiljainen kirjallisuus. Helsingin Yliopisto. Helsinki.
- Suomen kirjailijat 1809 - 1916.* 1993
 Toim. Maija Hirvonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Suomen kuvalehti 1919*
 N:o 19. 10.5.1919. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki.
- Suomen vallankumous 1918* 1973
 Marxilais-Leniniläiset Ryhmät. Helsinki.
- Suvanto, Seppo 1965
Kuhmoisten historia. Kuhmoisten kunta ja seurakunta. Lahti.
- Tietosanakirja* 1912
 Neljäs osa. Kaivo - Kulttuurikieli. Toim. Castren...et al. Tietosanakirja - Osakeyhtiö. Helsinki
- Vološinov, Valentin 1990
Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia. Suom. Tapani Laine. Vastapaino. Tampere.
- Äikiä, Armas 1962
Laulaja tulivuoren juurella. Kössi Kaatran elämä ja työ. Kustannusosakeyhtiö Yhteistyö. Helsinki.